

Utdrag från boken *Vad vill vi ha för slags samhälle?* (sid 193-201)

...

Vad skiljer Rysslands styre från västerländsk demokrati?

Rysslands nuvarande styre brukar kallas auktoritärt. Begreppet är svårt. Det är inte möjligt att precisera innebörden utan en referensram som, för att vi skall förstå, måste vara en västlig demokrati av det slag som vi har i till exempel USA och Europa (utan att därmed påstå att den är fullkomlig).

Vad utmärker den västerländska samhällsmodellen? Ja, så gott som alla bedömare brukar nämna fyra element – liberala friheter (rörelsefrihet, yttrandefrihet, pressfrihet, religionsfrihet och mötesfrihet), ett politiskt system med fria val och parlamentarism, rättsstat grundat på likhet inför lagen samt marknadsekonomi/kapitalism. Jag skulle för min del tillägga ett femte element, tydlig privat äganderätt. De flesta menar visserligen att i en fungerande rättsstat är det privata ägandet skyddat. Men äganderätten är så central att den bör granskas för sig, inte minst när analysen och diskussionen gäller förhållandena i dagens Ryssland.

Med den referensramen kan ett auktoritärt styre närmare preciseras. Förenklat sagt har vi ett auktoritärt styre när man vid en närmare granskning inte kan svara ja på att alla fem kriterierna är uppfyllda. Vi inser därmed också att det finns olika grader av auktoritärt styre, och att i ett totalitärt styre typ Sovjetkommunismen är inte någon av de fem kriterierna uppfyllda.

Om vi granskar Ryssland som det just nu ser ut mot dessa fem kriterier skulle bilden bli den som tabellen nedan visar.

Den västliga samhällsmodellen	Auktoritär samhällsmodell (som i dagens Ryssland)	Totalitärt styre (som i Sovjetunionen)
<i>Liberala friheter</i> -rörelsefrihet/frihet att flytta -yttrandefrihet -pressfrihet -religionsfrihet -mötesfrihet	Ja Ja? Mycket svag Oklar Svag	Nej Nej Nej Nej Nej
<i>Rättsstat med likhet inför lagen</i>	Svag	Nej
<i>Tydlig äganderätt till egendom</i>	Svag	Nej
<i>Representativ demokrati med fria val</i>	Svag	Nej
<i>Kapitalism/marknadsekonomi</i>	Ja, men statsdominerat ägande	Nej

Mera konkret kan följande sägas om förhållandena i dagens Ryssland:

Rörelsefriheten definierad som rätten för den ryske medborgaren att – utan inblandning från staten – få bosätta sig var hen vill, få byta arbete fritt, få resa vart som helst, också till andra länder, är ungefär densamma som i västländerna. Det finns visserligen ett krav på att alla medborgare skall ha en identitetshandling med sig men det tycks inte användas som ett sätt att begränsa rörelsefriheten i den här meningen.

Yttrandefriheten hos vanligt folk förefaller vara mycket stor om jag skall döma av intervjuboken *Putins folk*. Människor säger vad man tycker även om president Putin och andra makthavare, och förefaller att göra det frimodigt och kritiskt. Om full yttrandefrihet kan sägas gälla också för etablissemangen, och i synnerhet hos dem som är kritiska mot Kreml är oklart. Det nämns ofta att vissa "dissidenter" (ett ord med koppling till Sovjetsamhället), till exempel ryssar med många kontakter med utlänningar, kontrolleras av säkerhetstjänsten FSB.

Pressfriheten i Ryssland är mycket svag enligt World Press Freedom Index. Ryssland hamnar 2017 på plats 148 (Sverige på plats 2) av 180 länder. Ryssland är därmed snäppet bättre än Tadjikistan och Etiopien, och intressant nog Singapore. Och något sämre än Sydsudan och Bangladesh. Vladimir Ryzjkov, rysk oppositionspolitiker, beskriver situationen så här:

"I dag är de fria medierna en liten och sårbar ö i ett hav av statliga och statsvänliga, företagsberoende medier. Bara en liten minoritet journalister har möjlighet att arbeta utan total kontroll och censur. Dessa journalister är utsatta för intensivt tryck från myndigheter och affärsmän, och sätter sina liv på spel."

Han skrev detta 2009, och allt tyder på att förhållandena för den fria pressen försämrats sedan dess.

Det betyder inte att bilden är nattsvart. Det är lätt att hitta engelskspråkig Moskvabaserad regimkritisk journalistik, och även akademiska tidskrifter som inte väjer för att kritisera Kreml och den förda politiken. Nättidningarna *Carnegie Moscow Center* och *Intersection* är två exempel. *Russian Journal of Economics* publicerar då och då artiklar av författare som argumenterar för radikala ekonomiska reformer. Ett exempel är den före detta finansministern Alexey Kudrin som är kritisk mot statens inblandning i marknaderna.

Man kan också uttrycka det så att pressfriheten i dagens Ryssland inte är densamma för alla. Den är som mest inskränkt för journalister och media som arbetar med TV, och i synnerhet med rikstäckande TV. Statskontrollerad rikstäckande TV har i själva verket blivit megafoner för politik och budskap som Kreml vill få ut. Media som å andra sidan har liten täckning, eller vänder sig till snäva grupper, tycks ha störst frihet. Eller som någon uttryckte det: "Rysslands moderna medier är uppdelade i de fria och de inflytelserika – fria medier får inte vara inflytelserika, och inflytelserika medier (däribland alla stora TV-kanaler) får inte vara fria."

Religionsfriheten är oklar. Historiskt har exempelvis antisemitismen varit hög i Ryssland, och signalerna från annekteringen av Krim tyder på att den rysk-ortodoxa kyrkan har medverkat till en förföljelse av andra trossamfund.

Mötesfriheten har försvagats under senare år, särskilt efter 2012. Bland annat har de ryska myndigheterna trakasserat människor som demonstrerar mot Kreml, många registreras, vissa döms. Det pågår fortfarande, 2018, rättsprocesser mot personer som deltog i de stora demonstrationerna inför parlaments- och presidentvalen 2011/2012. Det har stiftats lagar som förbjuder utländsk finansiering av vissa NGO:s, eller som, i mildare form, tvingar dem att kalla sig "utländsk agent". Det respekterade opinions- och forskningsinstitutet Levada Center är ett exempel.

Det politiska systemet med fria val är svagt. Det förekom betydande valfusk vid parlamentsvalet i december 2011, det är väldokumenterat, men också vid presidentvalet några månader senare, i mars 2012. Valobservatörsorganisationen Golos rapporterade under valdagen över 2000 överträdelser och i 13 procent av vallokaler hade valobservatörer hindrats komma in. Det politiska systemet är också ofullkomligt vad gäller tillgången till media för oppositionen, och arbetet i parlamentet, duman, fungerar inte som i en västlig demokrati.

Rättsstaten är svag i Ryssland. Med rättsstat menas då att det skall finnas ett oväldigt rättssystem (åklagare, domare, polis), likhet inför lagen för alla medborgare, inte bara för etablissemangets människor utan också för vanligt folk, låg eller ingen korruption, effektiv byråkrati, transparenta beslutsprocesser, och inte minst viktigt tydliga ramar för den exekutiva makten. Det senare är något av det auktoritära styrets akilleshäla.

Det så kallade Rule of Law Index 2017-2018 bekräftar bilden av Ryssland som ett långt ifrån utvecklat rättssamhälle. Landet hamnar på plats 89 bland 113 länder, och långt ner, på plats 11 av 13, bland länder som tillhör samma region (Eastern Europe & Central Asia), respektive på plats 32 av 36 när man jämför länder på samma inkomstnivå. Sämst ranking (101/113) får Ryssland för delkomponenten i indexet, "Constraints on Government Powers" (som förenklat betyder att Putin i väldigt hög grad gör som han vill). Bäst ranking får Ryssland (60/113) för "Civil Justice" som mäter civilrättssystemets effektivitet.

Anna Politkovskaja, den världsberömda journalisten som mördades 2006, skrev i sin bok *Putins Ryssland* så här:

"Saken är den att våra domstolar aldrig har varit särskilt självständiga, vilket man kunde ha väntat sig med tanke på vår konstitution. Men i dag håller rättssystemet raskt på att urarta till att bli totalt beroende av den exekutiva makten och har nått oanade höjder av »påringlighet«. Det uttrycket innebär att en domare fäller utslag »efter påringning« – efter beslut som dikteras i telefon av den exekutiva maktens representanter. »Påringlighet« är en vardagsföreteelse i Ryssland. Det anses allmänt som en bedrift om en enskild domare oväntat visar sig självständig."

Av vad jag läst och sett (till exempel i filmen *Liviatan*) har knappast Ryssland blivit väsentligt mer rättssäkert sedan 2004.

Äganderätten till egendom har en svag ställning i Ryssland. Det gäller i synnerhet när staten av något skäl vill ta över ägandet av en tillgång. Behandlingen av Mikhail Khodorkovskys vid övertagandet av hans oljebolag Yukos 2004 blev ett internationellt showcase över hur statens övergrepp kan gå till i Ryssland. Men det är omvittnat att den oklara äganderätten också leder till att mindre företag som äger attraktiva tillgångar, särskilt tomtmark, tas över av kriminella grupperingar, ofta under drastiska former. Enligt IMF har Ryssland den svagaste äganderätten bland länder på samma utvecklingsnivå (jämförelsen innefattar bland annat BRIC-länderna och flera centraleuropeiska länder), som i sin tur genomsnittligt har ett lägre skydd för den privata äganderätten än västländerna.

Kapitalism/marknadsekonomi finns i dagens Ryssland men det är ett statskapitalistiskt system, dels genom att en så stor del av de stora företagen inom olja och gas under Putins tid har fått statliga ägare. Vissa sektorer har också monopoliserats. Dels genom att den ryska staten har ett inflytande över både statliga och privata företag som går långt utöver vad som gäller i västländerna. Det som Marcus Wallenberg kallade "de ekonomiska naturlagarna" är till stor del satta ur spel i Ryssland, framför allt för de stora företagen. Sådant som vilka investeringar som skall göras, var och när, produktionens omfattning, entry och exit etc. Det är svårt för en västerländsk iakttagare att överhuvudtaget kunna ta till sig i vilken omfattning Kreml kan påverka också privata företag att fatta beslut i en viss riktning. Den svaga äganderätten är en viktig förklaring. Eller som Michail Zygar berättar i sin bok *Männen i Kreml*: "Nästan alla de stora bolagscheferna inser att deras egendom vid något tillfälle kan komma att exproprieras för statens bästa. De har sedan länge förlikat sig med det. Man säger numera att de ryska näringslivstopparna inte är miljardärer utan jobbar som miljardärer. De styr över det som Vladimir Putin låter dem styra över."

Det här har varit ett försök att definiera den ryska samhällsmodellen i relation till en ideal västlig demokrati med fulla liberala friheter, fungerande parlamentarism, rättsstat och kapitalism. Ett tillägg är viktigt. Det finns en tidslinje i meningen att den ryska modellen har gått från "halvt västlig" i slutet av 1990-talet under Boris Jeltsin andra presidentperiod, till att i dag, 2018, när Vladimir Putin inleder sin fjärde presidentperiod, vara ett auktoritärt styre, närmast enmansvälde, mycket närmare en totalitär regim. Det har inte varit en kontinuerlig skärpning, den har gått i skov. Den första skärpningen skedde i slutet av Putins första presidentperiod, den andra efter presidentvalet 2012.

Litteratur:

- Almqvist, K. & Linklater, A., (red.), 2008, *Om Ryssland, Perspektiv från Engelsbergsseminariet 2008*, Atlantis, Stockholm;
- Byström, G., 2017, *Med Guds hjälp, Om religion och politik i Ryssland, Ungern och Polen*, Ordfront, Stockholm;
- Kniivilä, K., 2014, *Putins folk, Rysslands tysta majoritet*, Atlas, Stockholm;
- Kragh, M., 2015, *Rysslands historia, Från Alexander II till Vladimir Putin*, Dialogos, Stockholm;
- Kudrin, A. & Gurvich, E., 2015, "A new growth model for the Russian economy", *Russian Journal of Economics*, Vol. 1, Issue 1, March 2015;
- Politkovskaja, A., 2004, *Putins Ryssland*, Ordfront förlag, Stockholm;
- Rule of Law Index 2017-2018*, <https://worldjusticeproject.org/our-work/publications/rule-law-index-reports/wjp-rule-law-index-2017-2018-report>;
- World Free Press Freedom Index*, https://rsf.org/en/ranking_table;
- Zygar, M., 2018, *Männen i Kreml, Inifrån Putins hov*, Ordfront, Stockholm;

Publicerad på bloggen: januari 2018

...